

ФІЛОСОФІЯ

УДК 14.572

DOI: <https://doi.org/10.21564/2663-5704.63.315201>

Куцепал Світлана Вікторівна – доктор філософських наук, професор, професор кафедри теоретико-правових дисциплін, Полтавський юридичний інститут Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, м. Полтава, Україна
e-mail: svetlanakutsepal@gmail.com
ORCID ID: 0000-0003-3804-6031

Любченко Маріанна Іванівна – кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри теоретико-правових дисциплін, Полтавський юридичний інститут Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, м. Полтава, Україна
e-mail: marianna.liubchenko@gmail.com
ORCID ID: 0000-0001-7090-2403

БАЗОВІ КОМПЕТЕНТНОСТІ УСПІШНОЇ ЛЮДИНИ ХХІ СТ.

У статті розкривається сутність та специфіка критичного мислення та емоційного інтелекту як базових компетентностей успішної людини ХХІ ст. Аргументується теза про суттєве зростання ролі критичного мислення як інструментарію освіти та засобу протидії маніпулятивним впливам і технологіям, що враховує всі особливості та нюанси контексту і приводить до ефективного вирішення проблемної ситуації. Розкривається роль емоційного інтелекту як сукупності ментальних навичок щодо розуміння власних емоцій та емоцій інших людей і використання цієї інформації для досягнення цілей у різних галузях життя.

Ключові слова: людина, інформація, компетентність, критичне мислення, м'які навички, емоційний інтелект.

Постановка проблеми. Об'єктом філософської рефлексії традиційно оголошувалися світ загалом (макрокосмос) та людина (мікрокосмос). Класична філософія, спираючися на тезу Парменіда, визнавала людину мірою всіх речей та плекала й оспівувала картезіанське *cogito* як найвизначальнішу ознаку людини. Залежно від уподобань та схильностей філософи або зосереджувалися на вивченні дійсності, буття загалом і відповідно людини як найяскра-

вішого прояву буття, або занурювалися в лабіринти текстів, намагаючись розшифрувати всі наявні (а інколи й уявні) конотації та коди. Але всюди чітко простежувався зв'язок філософії з освітніми «критичними» практиками, оскільки сенс та призначення філософії – навчити людину міркувати.

У ХХ-ХХІ ст. філософія класичного штибу поступається постфілософії, відповідно змінюється і вектор філософської рефлексії, актуалізується прагнення обґрунтувати такі концепти, як постсучасність та постсуспільство. Творчий пафос модерну змінюється бунтом та деконструкцією постмодерну, запереченням модерних наративів про всезагальність істини та лінійність мислення, утвердження плюралістичності цінностей. Але й постмодерн недовго панував у світоглядно-науковій перспективі, досить швидко він змінюється метамодерном, який є результатом втрати життєздатності ідей постмодернізму в контексті нових викликів та реалій соціокультурної ситуації ХХІ ст. і прагне створити певну химеру, поєднавши елементи модерну та постмодерну.

Відповідно змінюються уявлення про сенс життя та призначення людини, про її атрибутивні ознаки та базові компетентності для досягнення успіху як у соціальній, так і в особистісній сферах. «Сучасна людина для ефективної реалізації своїх можливостей буде свої взаємини з іншими людьми гнучко, вона включається в різні соціальні утворення і різні культурні традиції» [1, с. 155]. Для людини ХХІ ст., основною цінністю якого є інтелектуальний капітал, такими базовими компетентностями оголошуються *soft skills*, зокрема навички критичного мислення та емоційний інтелект. Усе вищезазначене зумовлює актуальність та важливість обраної теми репрезентованої розвідки.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблематика критичного мислення в фокусі дослідницької уваги як зарубіжних (А. Кроуфорд, Е. В. Саул, С. Метьюз, Дж. Макінстер [2], М. Ліпман [3], Б. Мур, Р. Паркер [4], Р. Пол [5], Д. Халперн [6], А. Фішер [7], С. Шейбе, Ф. Рогоу [8]), так і вітчизняних мислителів (Є. Архіпова, О. Ковалевська [32], Г. Балута [17], С. Гусева [16], Т. Плохута [33], С. Терно [28; 29] та ін.)

Емоційний інтелект досліджували як зарубіжні науковці – Д. Гоулман, [9–12], Дж. Маєр, П. Селовей Д. Карузо [13], Р. Бар-Он [14], М. Акер [15] та ін., так і вітчизняні дослідники – В. Козлова [37], В. Манукян [23], М. Корман [37] та ін.

Тематика компетентнісного підходу та ролі *soft skills* в освітньому процесі, ґрунтовний та мультидисциплінарний аналіз фундаментальних компетентностей особистості, проблематики критичного мислення та емоційного інтелекту розроблялися американськими, європейськими та вітчизняними дослідниками. Проте, зважаючи на реалії сьогодення, актуалізується потреба як у розвідках теоретико-методичного характеру, так і в розробленні практич-

них рекомендацій щодо формування базових компетентностей успішної людини XXI ст.

Формування цілей. Мета статті – теоретично обґрунтувати роль критичного мислення та емоційного інтелекту як базових компетентностей для побудови соціальної, професійної та особистісної компоненти успішної людини XXI ст., підвищення рівня конкурентоспроможності та адаптованості фахівця на ринку праці.

Виклад основного матеріалу. Європейська система освіти базується на компетентнісному підході, тобто на формуванні когнітивних, інформаційних, спеціальних (професійних), комунікативних та соціальних компетентностей особистості, завдяки чому перед людиною відкриваються можливості особистісного та кар'єрного зростання, постійного розвитку та саморозвитку, ефективної адаптації до змін на ринку праці. Людина XXI ст. не просто має сміливість користуватися своїм розумом (І. Кант), вона повинна постійно вдосконалювати його, збагачувати та поповнювати когнітивний багаж упродовж життя, щоб сформувати «мислення, яке на виході формує не лише вміння використовувати кілька відсотків операційних можливостей власного мозку (свідомо аналізувати, синтезувати, робити власні висновки, бачити проблему з різних сторін тощо), а й – позицію, духовну наповненість особистості» [16, с. 115]. Саме такий тип мислення забезпечить креативність, ініціативність, гнучкість, мобільність, тобто ті характеристики особистості, які дозволять їй швидко орієнтуватися в будь-якій ситуації як соціального, так і екзистенційного плану, адекватно реагувати на виклики бурхливого XXI ст.

«Еволюційна модель пізнання розглядає мислення (інформацію) у якості онтологічної засади реальності. Зростання інформаційного факторного впливу на всіх рівнях життєдіяльності зумовлює виключну актуальність когнітивних досліджень сутності, природи, джерел пізнання (мислення), його механізмів – способів інформаційної обробки, оскільки життя у своїй прихованій суті є когнітивним процесом розпізнавання, актуального вибору та адаптації живих систем у різних контекстах, модусах невизначеностей» [17, с. 74]. Суттєво зростає роль критичного мислення як інструментарію освіти, адже «освіта, розрахована на перспективу, повинна будуватися на основі двох нерозривних принципів: умінні швидко орієнтуватися в потоці інформації, що стрімко зростає, і знаходити потрібне та вмінні осмислити і застосувати отриману інформацію» [6].

Дефініцій, що розкривають сутнісні ознаки поняття «компетентність», досить багато, проте в контексті нашого дослідження вважаємо за доцільне звернутися до визначення Дж. Равена, який тлумачить її як здатність досягати успіху в конкретній сфері діяльності, спираючися на вузькопредметні знання, специфічні навички, мисленнєві операції та процедури; також це внут-

рішньо мотивовані якості (лідерські, управлінські, креативність, ініціативність, здатність до командної співпраці, комунікативність), що відображають світоглядно-ціннісну структуру особистості [18].

У 2021 р. Міжнародна організація праці розробила «Глобальну рамку основних навичок для життя та роботи в ХХІ столітті» з метою представлення основних навичок, необхідних для адаптації до майбутнього професійного середовища; забезпечення основи працевлаштування протягом усього життя, гідної роботи та добробуту індивідуумів різних вікових груп; формування надійної, стислої таксономії та визначення основних навичок для педагогів, інструкторів та експертів; підтримання та сприяння розробленню освітніх програм у різноманітних закладах освіти; підвищення обізнаності про важливість основних навичок у межах урядових, соціальних наукових спільнот [19]. У вказаному документі ідеться про 19 навичок, які об'єднано в 4 групи:

1. Соціальні та емоційні навички (комунікація, емоційний інтелект, здатність працювати в команді, вирішувати конфлікти та ін.).

2. Когнітивні та метакогнітивні навички (базова грамотність, аналітичне та критичне мислення, творче й креативне мислення, стратегічне мислення, навчання, планування та ін.).

3. Базові цифрові навички (навички використання базового обладнання, програмного забезпечення, безпеки праці в онлайн-середовищі та ін.).

4. Базові навички для зелених робочих місць (сформованість екологічної свідомості, навички, потрібні для зменшення кількості відходів і поводження з відходами, забезпечення енерго- та водоефективності та ін. [19].

Цікаво те, що серед перерахованих навичок першими зазначено саме соціальні та емоційні навички. Вони належать до так званих м'яких навичок і є надзвичайно важливими для майбутніх юристів, як і для інших професійних груп «людина – людина». М'які навички – це емоційні та комунікативні навички універсального характеру, які є необхідними для успішного професійного й життєвого самовизначення людини та підвищують ефективність роботи і взаємодії з іншими людьми. Зокрема, це здатність до комунікації, дипломатії, створення й підтримання сприятливого мікроклімату в колективі, уміння працювати в команді, виступати публічно, презентувати себе та свої ідеї, креативно вирішувати професійні завдання, стресостійкість тощо [20]. Варто зауважити, що згідно з дослідженнями Гарвардського університету, Стенфордського науково-дослідного центру та Фонду Карнегі саме від цих навичок залежить 85% успіху в професійній діяльності. Інші ж 15% залежать від технічних знань і навичок (тобто твердих навичок) [21].

Суттєвою перевагою компетентнісного підходу є усвідомлення діалектики когнітивних і афективних навичок особистості, зокрема критичного мис-

лення (оцінка та аналіз наявної інформації задля розв'язання проблеми і формування правильного судження), підтвердження цієї тези знаходимо і в Законі України «Про освіту» – «спільними для всіх компетентностей є критичне та системне мислення» [22], та емоційного інтелекту (здатність відчувати та усвідомлювати свої емоції та емоції навколишніх людей).

В. І. Манукян у книзі «Лівоведення: чому юрист не танцює твіст» пише, що сьогодні здатностей лівої півкулі мозку, яка відповідає за мовлення, логіку, аналітичне мислення, послідовну обробку інформації, уже недостатньо, адже ці уміння доступні роботам. Важливо розвивати ті навички, які штучний інтелект не зможе замінити: креативність, уяву, ініціативність, лідерські здібності, за що відповідає права півкуля мозку [23, с. 171]. Автор пише, що хоч сама думка про те, що замість розуму юристам доведеться «вмикати» душу, емоції, може здатися жахливою, але важливо розуміти, що не «замість», а «разом» – душа і розум мають працювати в одній упряжці. Дійсно, ми звикли сприймати юридичну професію як виключно раціональну й беземоційну, але саме поєднання раціонального підходу з емоційним дає найкращі результати, адже емоції супроводжують людину завжди.

Нагальна потреба в розвитку м'яких навичок сьогодні зумовлена багатьма факторами, зокрема – активним розвитком комп'ютерних технологій та штучного інтелекту. «На особистому рівні ми повністю оточені й «бомбардовані» фрагментами образності, несумісними або взаємопов'язаними, які розхитують наші колишні уявлення й стріляють у нас розірваними або несистематизованими екранними зображеннями» [24, с. 150]. Наслідком такого «бомбардування» стає розмивання усталеної картини світу загалом та втрата автономності внутрішнього світу людини, усвідомлення необхідності пошуку нових навичок та умінь для успішного особистісного та соціального зростання.

У Звіті Всесвітнього економічного форуму за 2020 р. неодноразово акцентовано увагу на тому, що з розвитком штучного інтелекту вкрай важливо розвивати саме м'які навички, оскільки штучний інтелект ніколи не замінить те, що робить нас людьми [25]. Уміння якісно комунікувати з людьми, емпатія, лідерство, партнерство, емоційна компетентність – це навички, які варто в собі розвивати, щоб бути затребуваним і успішним у сучасному світі.

Технологічний прогрес впливає і на сферу юриспруденції, штучний інтелект набуває все більшого поширення серед її представників. Звісно, це не свідчить про те, що роботи зможуть повністю замінити людей, але це свідчить про те, що при підготовці майбутніх юристів украй важливо не ігнорувати, а враховувати цей момент і підлаштовувати освітній процес відповідним чином. Доречними видаються слова Р. Сидоровича про те, що юридична професія є наслідком недосконалості людської природи. А тому позбавлений людських почуттів та емоцій штучний інтелект навряд чи зможе колись пов-

ністю замінити людину-правника. Проте це не означає, що серйозних трансформацій на юридичному ринку внаслідок розвитку штучного інтелекту не відбудеться. Зміни будуть досить глобальними, і, думаю, вони вже почалися [26].

Т. Кочубей і Ю. Ткачук у своїй статті «Соціальні навички *soft skills* у системі компетентностей майбутніх соціальних працівників» зазначають, що в Україні заклади вищої освіти ще й зараз переважно спрямовано на «озброєння» випускників теоретичними знаннями та на формування навичок, безпосередньо пов'язаних із професійною сферою, тобто на формування *hard skills*. А *soft skills* часто не розвивають або розвивають лише частково. Водночас українські науковці та практики все більше акцентують на зміщенні фокусування освітнього процесу з *hard skills* на *soft skills* та доповненні їх *digital skills* – стандартним пакетом навичок і компетентностей, необхідних майбутньому соціальному працівникові як представнику сучасного мережевого суспільства [27, с. 44]. Безумовно, якість освіти безпосередньо впливає на рівень життя всього суспільства, тому важливим завданням освітніх установ є своєчасна реакція на потреби суспільства і коригування освітнього процесу відповідно до змін, що відбуваються в самому соціумі.

Рівень ефективності та успішності людини у ХХІ ст. визначається ступенем розвинутості та задіяності здатності критично мислити та оцінювати отримувану інформацію, перш ніж використовувати її. Критичне мислення – це «тип мислення, що забезпечує самостійні та відповідальні дії, а також характеризується самовдосконаленням» [28, с. 4]; «процес оцінювання якогось фрагменту реальності, наслідком чого є оцінювальне судження (оцінка)» [29, с. 4]; «інтелектуальний усвідомлений контроль за виконанням інтелектуальної діяльності» [17, с. 75]; «уміле відповідальне мислення, що дозволяє людині формулювати надійні вірогідні судження, це майстерним, відповідальним мисленням, яке сприяє гарному судженню, оскільки воно: а) ґрунтується на критеріях; б) є таким, що самокоригується; в) є чутливим до контексту» [30, с. 40]; використання когнітивних технік, які збільшують імовірність отримання бажаного кінцевого результату [6, с. 9]; «мислення, що розвивається на основі ретельного оцінювання не лише припущень, але й фактів, і приводить до найбільш об'єктивних висновків шляхом аналізування всіх доцільних чинників і використання обґрунтованих логічних процесів» [2]; «мислення про мислення, коли ви мислите задля вдосконалення свого мислення» [31, с. 49]; «як актуальний та важливий інструмент розумової діяльності особистості, що постає під впливом нових можливостей вибору в інформаційному суспільстві» [32, с. 34]. Усі наведені дефініції розкривають такі суттєві ознаки поняття «критичне мислення», як рефлексивність, самостійність, аналітичність, відповідальність, діалогічність.

Українська дослідниця Г. Балута пропонує виходити з розуміння критичного мислення як мислення вищого порядку; якісного міркування «відкритого» типу, що враховує контекст і приводить до ефективного (продуктивного вирішення) проблемної ситуації, тобто вирішує інформаційну невизначеність. У певному сенсі критичне мислення можна розглядати як максимальну репрезентацію, наближену до реального – уникнення ментальних деформацій реальності, що виникає внаслідок цілого комплексу можливих факторів [17, с. 78].

У структурі критичного мислення виділяються чотири рівні:

- 1) висловлення простого оцінного судження на основі безпосереднього аналізу (дослідження) предмета;
- 2) формулювання дихотомічних поглядів на розв'язання поставленої проблеми та пошук «золотої середини»;
- 3) виявлення неспроможності судження (аргументу) шляхом верифікації;
- 4) багатоплановий аналіз досліджуваного об'єкта, завдяки чому з'ясовується значущий чинник і встановлюються знехтувані чинники, а також установлюються ті умови, за яких первісно знехтуваний чинник набуває значущості, а первісно значущий, навпаки, втрачає її.

Людина буде успішною та затребуваною у професійному плані, якщо за своїть уміння аналізувати факти, навчиться продукувати ідеї та обстоювати свою точку зору, вільно володіти такими формами абстрактного мислення, як дедукція, індукція, аналогія, зможе вільно та адекватно оцінювати аргументи та розв'язувати проблеми як професійного, так і соціального характеру, уникати когнітивних помилок (деформацій) та ухвалювати усвідомлені рішення.

Когнітивні деформації (когнітивні помилки, когнітивні спотворення) – це помилкові патерни мислення, які впливають на наше сприйняття та оцінку ситуації (проблеми), наслідком чого є прийняття хибних рішень та створення спотвореної картини світу. Когнітивних деформацій багато, проте в контексті важливості критичного мислення для успішної людини ХХІ ст., зупинімося на кількох:

Помилка «суворої диз'юнкції» (чорно-біле мислення, дихотомічне мислення) – людина мислить за моделлю «все або ніщо», на кшталт «я або суперпрацівник, або повний нікчема», зрозуміло, що слідування такому когнітивному патерну зашкодить кар'єрному зростанню або і взагалі зруйнує будь-яку кар'єру. Вихід із цієї когнітивної пастки – використання критичного мислення, яке є позитивною та продуктивною діяльністю, що дозволить усвідомити просту істину – якщо ти помилився чи проявив некомпетентність у певній сфері, то потрібно просто поповнити відповідний багаж знань і згадати, що є й ті сфери діяльності, де ти супер.

Помилка підтвердження – зацикленість на певному масиві інформації, прагнення інтерпретувати її таким чином, щоб підтвердити вже сформовані переконання, ігноруючи інформацію, яка їм суперечить. Знову на допомогу приходять критичне мислення як здатність аналізувати інформацію з позиції логіки, відкидати суперечливу інформацію, робити обґрунтовані висновки як у стандартних, так і в нестандартних ситуаціях.

Персоніфікація або ілюзія контролю – переоцінка власної значущості, ступеня власного контролю над подіями, ситуаціями чи людьми. У цьому випадку варто згадати про таку властивість критичного мислення як рефлексивність, результатом якої має бути рефлексивний спосіб корекції та виправлення людиною помилок, допущених у процесі власного мислення. Перевагою високого емоційного інтелекту в цьому аспекті є те, що в його основі лежить самосвідомість, що полягає в розумінні своїх сильних і слабких сторін, усвідомленні своїх цінностей, потреб, цілей і вміння реально оцінювати свої можливості та свою роль у різних життєвих ситуаціях.

Поспішне узагальнення – на підставі одного негативного досвіду робиться негативний прогноз стосовно всіх подібних випадків та ситуацій. Для подолання цієї когнітивної деформації варто згадати про таку властивість критичного мислення, як постановка запитань та всебічна оцінка ситуації, оскільки критичне мислення – «мислення оцінне, рефлексивне, що передбачає вміння ставити нові евристичні запитання, що своєю чергою допомагають знаходити різноманітні, додаткові аргументи, приймати незалежні зважені рішення (у нестандартних ситуаціях)» [33, с. 387.]

Помилка телепатії (читання думок) – приписування собі здатності «читати» думки інших людей і передбачати їхню поведінку (реакцію). Людина, яка критично мислить, уникне цієї деформації, тому що здатна сприймати різні точки зору відповідно до їхніх змістовних зв'язків та порівнювати їх з іншими ідеями.

Надзвичайно важливим є застосування критичного мислення при отриманні інформації зі всесвітньої мережі Інтернет та здійснення комунікації в соціальних мережах. Як зауважують українські дослідники О. Данильян та О. Дзьобань, «Інтернет із повним правом може називатися як засобом масової комунікації, так і засобом масової інформації, являючи собою синтез усіх засобів передачі інформації та комунікації, що передували йому. Інтернет докорінно відрізняється від усіх інших ЗМІ тим, що будь-який його користувач одночасно є як виробником, так і одержувачем інформації, при цьому кількість його комунікацій технічно не обмежено. У тому разі, якщо спостерігається підвищений інтерес до якоїсь інформації, безліч користувачів підключається до її джерела, і їхня кількість наближається до телевізійної аудиторії. При цьому доступ до джерела інформації може здійснюватися як у ре-

жимі реального часу, так і в звичайному режимі ознайомлення, що надається джерелом» [34, с. 9]. Адекватна оцінка інформації, перевірка ступеня аргументованості наведених фактів убезпечить користувача мережі від хибної оцінки ситуації або поведінки людини й дозволить вибудувати власну стратегію поведінки, яка відповідає реальним умовам та викликам.

Як емоційні, так і соціальні навички можна об'єднати більш загальним поняттям – емоційний інтелект. Уперше цей термін сформулювали психологи Джон Маєр та Пітер Селовей у 1990 р., хоча різні дослідження в цій сфері проводились і раніше. Так, Джон Маєр і Пітер Селовей визначили емоційний інтелект як здатність розуміти свої та чужі емоції та здатність використовувати цю інформацію як вказівник для подальшого обмірковування і поведінки [13, с. 504]. Автори виділяють чотири основні компоненти емоційного інтелекту:

1. Ідентифікація емоцій – здатність помічати наявність емоцій, ідентифікувати їх, адекватно виражати та розрізняти справжні емоції та їхню імітацію.

2. Використання емоцій для підвищення ефективності мислення та інтелектуальної діяльності, спрямування уваги на важливі події, уміння стимулювати емоції, що сприяють вирішенню завдань.

3. Розуміння емоцій – здатність розуміти взаємозв'язок між емоціями, думками і поведінкою; можливість усвідомити цінність емоцій; причини виникнення емоційних переживань.

4. Управління емоціями – здатність до їхнього контролю, зниження прояву та інтенсивності негативних емоцій, уміння стимулювати прояв позитивних емоційних переживань.

Крім того, автори терміна «емоційний інтелект» запропонували підхід, за яким емоції варто розглядати як дуже важливий складник освітнього процесу, а не його перешкоду, якими вони вважалися до цього. Це привело до поступового переосмислення шкільної та академічної освіти. Емоційні компетенції поступово почали розглядати як необхідні складники для досягнення успіху в будь-якій сфері життя.

Відомим популяризатором концепції емоційного інтелекту став Деніел Гоулман, який у 1995 р. опублікував книгу під назвою «Емоційний інтелект», що стала світовим бестселером [9]. Пізніше автор написав і опублікував ще кілька книг на тему емоційного інтелекту [10–12].

Деніел Гоулман виокремлює такі складники емоційного інтелекту:

1. Самосвідомість – розуміння своїх внутрішніх станів, уподобань, ресурсів та емоцій.

2. Саморегуляція – керування своїми емоціями, імпульсами й ресурсами.

3. Мотивація – уміння налаштовувати себе на емоційний стан, який допоможе досягти мети.

4. Емпатія – розуміння емоцій, потреб і проблем інших людей.

5. Соціальні навички – ефективна комунікація, лідерство, співпраця, уміння керувати конфліктом [10, с. 46–47].

Автор відносить перші три пункти до особистісних вмінь, а останні два – до соціальних вмінь. Тобто самосвідомість, саморегуляція й мотивація стосуються внутрішнього світу людини, а емпатія й соціальні навички стосуються взаємодії з іншими людьми.

Крім того, американський психолог Р. Бар-Он також розробив свою комплексну модель емоційного інтелекту, яка стала досить популярною в світі. Автор виділив п'ять складників емоційного інтелекту [14]:

1. Самопізнання – усвідомлення своїх емоцій, упевненість у собі, самоповага, самореалізація, незалежність.

2. Навички міжособистісного спілкування – емпатія, соціальна відповідальність, взаєморозуміння.

3. Адаптаційні навички – уміння вирішувати проблеми, пристосовуватися до нових умов, реально оцінювати ситуацію.

4. Управління стресовими ситуаціями – стресостійкість, уміння контролювати імпульсивні спалахи.

5. Домінування позитивного настрою – відчуття щастя, оптимізм.

Усі наведені моделі емоційного інтелекту стосуються навичок інтелектуального опрацювання емоційної сфери життя. Ще Аристотель у «Нікомаховій етиці» писав, що нашим емоційним життям має керувати розум. За пристрастями, якщо спрямувати їх у правильне русло, стоїть власна мудрість, вони визначають наші думки, цінності, виживання. Проте вони з легкістю можуть збити нас із правильного шляху, що дуже часто й трапляється. Як помітив Аристотель, проблема полягає не в самій емоційності, а у відповідності емоції та її вияву. Питання в тому, як нам наділити емоції розумом і тим принести мир на нашій вулиці й турботу в наше суспільне життя [9, с. 30]. Отже, емоційний інтелект можна визначити як сукупність ментальних навичок до розуміння власних емоцій і емоцій інших людей та використання цієї інформації для досягнення цілей у різних сферах життя.

Юридична освіта має включати також підготовку здобувачів до емоційних аспектів юридичної практики. Ми підводимо наших студентів, якщо не готуємо їх до впливу їхнього емоційного життя, а також емоційного життя їхніх клієнтів на юридичну практику. Юридична освіта має культивувати емоційний інтелект [13, с. 1174]. Саме емоції лежать в основі поведінки людини, від її емоційного стану великою мірою залежить те, як вона приймає рішення, комунікує з іншими людьми, виконує ті чи інші завдання тощо.

Емоційний інтелект – основа ефективної комунікації, а комунікація – основа професійної юридичної діяльності. О. Семенов та Л. Насіленко у своїй

монографії «Професійна комунікативна підготовка майбутніх юристів: теорія і практика» зазначають, що динамічне, суперечливе, складне і багатогранне XXI ст. є століттям комунікації. Глобалізаційні процеси, що супроводжуються зростанням інтенсивності обсягів інформаційних потоків, актуалізували роль комунікації та комунікаційних аспектів як стратегічного ресурсу та системоутворювального фактору в розвитку національної правової системи, ефективного механізму взаємодії та конструктивного діалогу держави і громадськості [35, с. 13]. Дійсно, значущість якісної комунікації в усіх сферах суспільного життя важко переоцінити. А враховуючи те, що будь-яка комунікація має емоційний підтекст, кожна людина може покращувати комунікативні навички через розвиток емоційного інтелекту.

Крім того, емоційний інтелект безпосередньо впливає на успіх компаній. В. Козлова зазначає, що всі люди різні, в усіх різні больові точки й різний настрої. За досягнення результату і збереження продуктивності в різноманітній команді, що складається з великої кількості людей, відповідає саме емоційний інтелект [36, с. 15]. Саме тому успішні світові корпорації неодмінно займаються створенням міцної корпоративної культури та підвищенням емоційного інтелекту працівників. Наприклад, компанія «L'oreal» виявила, що менеджери з продажу, відібрані за допомогою тестування на рівень емоційного інтелекту, значно перевищують персональні обсяги продажів, ніж їхні колеги, найняті за іншою системою. У пілотному проєкті «PepsiCo» керівники, відібрані за рівнем їхньої емоційної компетенції, демонструють більшу продуктивність праці (на 10%), нижчу плинність кадрів (на 87%), створення додаткової економічної вартості й високі показники окупності інвестицій [37, с. 90]. Саме тому сьогодні все частіше серед вимог до потенційних претендентів на різні посади зустрічається і високий рівень емоційного інтелекту.

Професор Джошуа Розенберг зосереджує увагу на тому, що в основі комунікації лежать емоції, тому розуміння емоцій є дуже важливим для майбутніх юристів. Він пише, що існує важлива різниця між обмірковуванням і аналізом інформації, яким практикуючі юристи й студенти-юристи займаються сидячи за столом вдома чи в офісі або в бібліотеці, та діяльністю, яку вони здійснюють, коли мають справу з реальними людьми. Реальний час, реальне життя й комунікація включає емоції, вивчені патерни поведінки, наші переконання та інші людські, але неочевидні, особливості [38, с. 1229]. У цьому контексті важливо згадати про емпатію – одну з ключових навичок емоційного інтелекту. Саме емпатія дає можливість зрозуміти емоції іншої людини. Коли ми розуміємо, що відчуває інша людина, ми можемо дати зрозуміти, що чуємо її, і створити цим позитивну, довірливу атмосферу. Численні дослідження демонструють, що емпатичні люди зазвичай більш емоційно здо-

рові, вони більш комунікабельні, краще навчаються в школі, мають більше шансів для успішної кар'єри і навіть більше шансів створити міцні й щасливі романтичні відносини [15, р. 82].

Емоційний інтелект – дуже важлива навичка успішної людини XXI ст., адже вона допомагає досягати своїх цілей у різних сферах життя швидше, розуміти й керувати своїми емоціями, створювати сприятливу емоційну атмосферу в процесі будь-якої комунікації, використовувати на максимум свої сильні сторони й реалізовувати свій життєвий потенціал.

Від рівня емоційного інтелекту залежить те, наскільки людина розуміє себе і може керувати своєю поведінкою, настроєм, спонтанними реакціями, чи може вона знаходити спільну мову з іншими людьми, створювати сприятливу емоційну атмосферу в будь-якій комунікації та ін. Загалом це про усвідомленість, людяність, доброзичливість, цілеспрямованість і повагу до себе та інших людей.

Висновки. Освіта XXI ст. переживає суттєві трансформації, наслідком чого стає розвиток когнітивних наук, стимульований зростанням інтересу до ментальних процесів. Критичне мислення та емоційний інтелект формують та вдосконалюють здатність усвідомлювати й аналізувати внутрішній світ, грамотно опрацьовувати інформацію та ефективно управляти часом, злагоджено працювати та взаємодіяти в команді, «тримати удар» у будь-якій ситуації, бути керманічем власного життя та кар'єри.

Оволодіння навичками та інструментарієм критичного мислення, для того щоб досягнути успіху в професійній, соціальній, особистісній сферах, детермінується викликами XXI ст., необхідністю виваженого аналізу життєвих ситуацій та виробничих процесів, винайдення та обґрунтування способів реалізації / захисту своїх прав у цих ситуаціях.

В умовах надзвичайно швидкого розвитку сучасних технологій, поширення штучного інтелекту, потреба в розвитку *soft skills*, зокрема емоційного інтелекту, тільки зростає. Емоційний інтелект можна визначити як сукупність ментальних навичок до розуміння власних емоцій і емоцій інших людей та використання цієї інформації для досягнення цілей у різних сферах життя.

ЛІТЕРАТУРА

1. Левченко Є. В. Постлюдина та постлюдство: особливості прояву. *Гуманітарний вісник ЗДІА*. 2015. № 60. С. 152–161.
2. Кроуфорд А., Саул В., Метьюз С., Макінстер Д. Технології розвитку критичного мислення учнів : навч. посіб. Київ : Плеяди, 2006. 220 с.
3. Lipman M. *Thinking in education*. Cambridge : Cambridge university press, 1991. 188 p.
4. Moore B. N., Parker R. *Critical thinking*. 9th ed. URL: <https://upsagroup4.wordpress.com/wp-content/uploads/2018/11/b44b90d4-3455-4eca-9e9c-31011233c3d1.pdf> (дата звернення: 02.09.2024).

5. Paul R. W. Critical Thinking: What Every Person Needs to Survive in a Rapidly Changing World. Rohnert Park : Center for Critical Thinking and Moral Critique, Sonoma State Univ., 1990. 575 p.
6. Halpern D. F. Thought and Knowledge: An Introduction to Critical Thinking. Third edition. Mahwah, New Jersey : Lawrence Erlbaum Associates, 1996. 205 p.
7. Fisher A. Critical Thinking: An Introduction. Second edition. Cambridge : Cambridge University Press, 2011. 302 p.
8. Шейбе С., Рогоу Ф. Медіаграмотність: критичне мислення у мультимедійному світі : монографія. Київ : Центр вільної преси ; Академія Української Преси, 2017. 319 с.
9. Гоулман Д. Емоційний інтелект : монографія. Харків : Віват, 2020. 512 с.
10. Гоулман Д. Емоційний інтелект у бізнесі : монографія. Харків : Віват, 2021. 528 с.
11. Гоулман Д. Соціальний інтелект: нова наука про людські відносини : монографія. Харків : Клуб Сімейного Дозвілля, 2020. 400 с.
12. Гоулман Д., Річард Б., Енні М. Емоційний інтелект лідера. Харків : Наш Формат, 2021. 288 с.
13. Mayer J. D., Salovey P., Caruso D. R. Emotional intelligence: New ability or eclectic traits? URL: https://scholars.unh.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1353&context=psych_facpub (дата звернення: 02.09.2024).
14. Bar-On R. The Bar-On Model of Emotional-Social Intelligence. URL: https://www.researchgate.net/publication/6509274_The_Bar-On_Model_of_Emotional-Social_Intelligence (дата звернення: 07.09.2024).
15. Mike Acker. Connect through emotional intelligence. USA, Orlando : Advantage publishing, 2022. 196 p.
16. Гусєва С. О. Шляхи практичного розвитку критичного мислення учнів початкових класів. *Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання в підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми* : зб. наук. пр. / ВДПУ ім. Михайла Коцюбинського. 2012. №30. С. 114–120.
17. Балута Г. А. Критичне мислення і когнітивні практики освіти. *Актуальні проблеми духовності* : зб. наук. пр. / Криворіз. держ. пед. ун-т. Кривий Ріг, 2019. Вип. 20. С. 72–85.
18. Rovner J. The Heroes of COIN. *Orbis*. 2012. Vol. 56, №2. P. 215–232.
19. International Labour Organization. Global framework on core skills for life and work in the 21st century. URL: <https://www.ilo.org/media/383486/download> (дата звернення: 18.08.2024).
20. Шестакова С. Використання інтерактивних методів навчання для формування soft skills у студентів юридичного профілю. URL: <https://repo.snau.edu.ua/bitstream/123456789/7710/1B2.pdf> (дата звернення: 18.08.2024).
21. National Soft Skills Association. The soft skills disconnect. URL: <https://www.nationalsoftskills.org/the-soft-skills-disconnect/> (дата звернення: 20.08.2024).
22. Закон України «Про освіту». *Відомості Верховної Ради України*. 2017. №38/39.
23. Манукян В. Левоведение. Почему юрист не танцует твист? Профессиональный портрет юриста в литературно-правовом интерьере : монографія. Харків : Право, 2017. 392 с.

24. Тоффлер Е. Третя хвиля : монографія. Київ : Всесвіт, 2000. 475 с.
25. The Future of Jobs Report 2020. URL: Infographics – The Future of Jobs Report 2020 | World Economic Forum (weforum.org) (дата звернення: 25.08.2024).
26. Сидорович Р. Штучний інтелект: нова ера чи кінець юридичної професії? URL: <https://jur-gazeta.com/publications/practice/informaciyne-pravo-telekomunikaciyi/shtuchniy-intelekt-nova-era-chi-kines-yuridichnoyi-profesiyi.html> (дата звернення: 20.08.2024).
27. Кочубей Т., Качук Ю. Соціальні навички soft skills у системі компетентностей майбутніх соціальних працівників. *Соціальна робота та соціальна освіта / Уман. держ. ун-т ім. Павла Тичини*. 2021. Вип. 2 (7). С. 42–51.
28. Терно С. О. Теорія розвитку критичного мислення (на прикладі навчання історії) : посіб. для вчителя. Запоріжжя : Запоріз. нац. ун-т, 2011. 108 с.
29. Терно С. О. Критичне мислення та інноваційні стратегії в історичній освіті : монографія. Запоріжжя : Запоріз. нац. ун-т, 2023. 120 с.
30. Lipman M. Critical thinking: What can it be? *Educational Leadership*. 1988. №46 (1). Р. 38–43.
31. Paul R. W. Critical Thinking: What Every Person Need stop Survive. *A Rapidly Changing World. Foundation for Critical Thinking*. 1993. 669 p.
32. Архіпова Є. О., Ковалевська О. В. Критичне мислення як необхідна складова розумової діяльності в межах сучасного інформаційного суспільства. *Гуманітарний часопис*. 2012. №2. С. 34–38.
33. Плохута Т. М. Евристичні запитання як основа критичного мислення. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. 2015. №9 (53). С. 383–390.
34. Данильян О. Г., Дзьобань О. П. Сучасна людина: інформаційні аспекти антропо-соціогенезу. *Вісник Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого*. Серія: філософія, філософія права, політологія, соціологія. 2024. №2 (61). С. 6–26.
35. Семенов О. Професійна комунікативна підготовка майбутніх юристів: теорія і практика : монографія. Суми : Вид-во СумДПУ ім. А. С. Макаренка, 2015. 324 с.
36. Козлова В. Технологія EQ-BOOST. Як використовувати емоційний інтелект у бізнесі та житті : монографія. Львів : Вид-во Старого Лева, 2023. 176 с.
37. Корман М. Емоційний інтелект персоналу як основа ефективного розвитку організації. *Наукові праці Кіровоградського національного технічного університету*. Економічні науки. 2013. Вип. 24. С. 88–94.
38. Joshua D. Rosenberg. Interpersonal dynamics: Helping Lawyers Learn the Skills, and the Importance of Human Relationship in the Practice of law. *University of Miami Law Review*. 2005. Vol. 58. P. 1225–1273.

REFERENCES

1. Levcheniuk, Ye.V. (2015). Postliudyna ta postliudstvo: osoblyvosti proiavu *Humanitarnyi visnyk ZDIA – Humanitarian Bulletin ZDIA*, 60, 152–161 [in Ukrainian].
2. Krouford, A., Saul, V., Metiuz, S., Makinster, D. (2006) *Tekhnolohii rozvytku krytychnoho myslennia uchniv*. Kyiv: Vyd-vo «Pleiady» [in Ukrainian].

3. Lipman, M. (1991). *Thinking in education*. Cambridge: Cambridge university press.
4. Moore, B.N., Parker, R. (2009). *Critical thinking*. 9th ed. URL: <https://upsagroup4.wordpress.com/wp-content/uploads/2018/11/b44b90d4-3455-4eca-9e9c-31011233c3d1.pdf>.
5. Paul, R.W. (1990). *Critical Thinking: What Every Person Needs to Survive in a Rapidly Changing World*. Rohnert Park, CA: Center for Critical Thinking and Moral Critique, Sonoma State Univ.
6. Halpern, D.F. (1996). *Thought and Knowledge: An Introduction to Critical Thinking*. Mahwah, New Jersey : Lawrence Erlbaum Associates.
7. Fisher, A. (2011). *Critical Thinking: An Introduction*. Cambridge University Press.
8. Sheibe, S., Rohou F. (2014) *Mediahramotnist. Krytychne myslennia u multymediinomu sviti*. Kyiv: Tsentr vilnoi presy ; Akademia Ukrainskoi Presy [in Ukrainian].
9. Houlman, D. (2020). *Emotsiinyi intelekt*. Kharkiv: Vivat [in Ukrainian].
10. Houlman, D. (2021) *Emotsiinyi intelekt u biznesi*. Kharkiv: Vivat[in Ukrainian].
11. Houlman, D. (2020) *Sotsialnyi intelekt: nova nauka pro liudski vidnosyny*. Kharkiv: Knyzhkovyi Klub «Klub simeinoho dozvillia» [in Ukrainian].
12. Houlman, D., Richard, B., Enni, M. (2021). *Emotsiinyi intelekt lidera*. Kharkiv: Nash Format [in Ukrainian].
13. Mayer, J.D., Salovey, P., Caruso, D.R. (2008). *Emotional intelligence: New ability or eclectic traits?* URL: https://scholars.unh.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1353&context=psych_facpub
14. Bar-On, R. (2006). *The Bar-On Model of Emotional-Social Intelligence*. URL: https://www.researchgate.net/publication/6509274_The_Bar-On_Model_of_Emotional-Social_Intelligence
15. Mike, Acker. (2022). *Connect through emotional intelligence*. Orlando: Advantage publishing.
16. Husieva, S.O. (2012) *Shliakhy praktychnoho rozvytku krytychnoho myslennia uchniv pochatkovykh klasiv. Suchasni informatsiini tekhnologii ta innovatsiini metodyky navchannia v pidhotovtsi fakhivtsiv: metodolohiia, teoriia, dosvid, problemy – Modern information technologies and innovative teaching methods in training specialists: methodology, theory, experience, problems, 30, 114–120* [in Ukrainian].
17. Baluta, H.A. (2019). *Krytychne myslennia i kohnityvni praktyky osvity Aktualni problemy dukhovnosti – Actual problems of spirituality, 20, 72–85* [in Ukrainian].
18. Rovner, J. (2012) *The Heroes of COIN. Orbis. Vol. 56, 2, 215–232*.
19. International Labour Organization. *Global framework on core skills for life and work in the 21st century*. (2021). URL: <https://www.ilo.org/media/383486/download>.
20. Shestakova, S. (2020). *Vykorystannia interaktyvnykh metodiv navchannia dlia formuvannia soft skills u studentiv yurydychnoho profilu*. URL: <https://repo.snau.edu.ua/bitstream/123456789/7710/1B2.pdf> [in Ukrainian].
21. National Soft Skills Association. *The soft skills disconnect*. (2017). URL: <https://www.nationalsoftskills.org/the-soft-skills-disconnect/>
22. *Zakon Ukrainy «Pro osvitu»*. (2017) *Vidomosti Verkhovnoi Rady – Verkhovna Rada information, 38–39* [in Ukrainian].

23. Manukian, V. (2017). Levovedenye. Pochemu yuryst ne tantsuet tvyst? Professionalnyi portret yurysta v lyteraturno-pravovom ynterere. Kharkiv: Pravo [in Russian].
24. Toffler, E. (2000). Tretia khvyliia. Kyiv: Vsesvit [in Ukrainian].
25. The Future of Jobs Report. (2020). URL: Infographics – The Future of Jobs Report 2020 | World Economic Forum (weforum.org)
26. Sydorovych, R. (2023). Shtuchnyi intelekt: nova era chy kinets yurydychnoi profesii? URL: <https://jur-gazeta.com/publications/practice/informatsiynе-pravo-telekomunikaciyi/shtuchniy-intelekt-nova-era-chi-kinec-yuridichnoyi-profesiyi.html> [in Ukrainian].
27. Kochubei, T. Tkachuk, Yu. (2021). Sotsialni navychky soft skills u systemi kompetentnosti maibutnikh sotsialnykh pratsivnykiv. *Sotsialna robota ta sotsialna osvita – Social work and social education*, 2(7), 42–51 [in Ukrainian].
28. Terno, S.O. (2011). Teoriia rozvytku krytychnoho myslennia (na prykladi navchannia istorii). Zaporizhzhia: Zaporizkyi natsionalnyi universytet [in Ukrainian].
29. Terno, S.O. (2023). Krytychne myslennia ta innovatsiini stratehii v istorychnii osviti. Zaporizhzhia: Zaporizkyi natsionalnyi universytet [in Ukrainian].
30. Lipman, M. (1988). Critical thinking: What can it be? *Educational Leadership*. 46 (1), 38–43.
31. Paul, R.W. (1993). Critical Thinking: What Every Person Need stor Survive In A Rapidly Changing World. Foundation for Critical Thinking.
32. Arkhipova, Ye.O., Kovalevska, O. V.(2012). Krytychne myslennia yak neobkhdna skladova rozumovoi diialnosti v mezhakh suchasnoho informatsiinoho suspilstva. *Humanitarnyi chasopys – Humanitarian journal*, 2, 34–38 [in Ukrainian].
33. Plokhuta T.M. (2015) Evrystychni zapytannia yak osnova krytychnoho myslennia. *Pedahohichni nauky : teoriia, istoriia, innovatsiini tekhnologii – Pedagogical sciences: theory, history, innovative technologies*, 9(53), 383–390 [in Ukrainian].
34. Danylian, O.H., Dzoban, O.P. (2024). Suchasna liudyna: informatsiini aspekty antroposotsiohenezu. *Visnyk Natsionalnoho yurydychnoho universytetu imeni Yaroslava Mudroho – Bulletin of the National University of Law named after Yaroslav the Wise*, 2(61), 6–26 [in Ukrainian].
35. Semenoh, O. (2015). Profesiina komunikatyvna pidhotovka maibutnikh yurystiv: teoriia i praktyka: monohrafiia. Sumy: Vyd-vo Sum DPU im. A. S. Makarenka. [in Ukrainian].
36. Kozlova, V. (2023). Tekhnolohiia EQ-BOOST. Yak vykorystovuvaty emotsiinyi intelekt u biznesi ta zhytti. Lviv: Vydavnytstvo Staroho Leva [in Ukrainian].
37. Korman, M. (2013). Emotsiinyi intelekt personalu yak osnova efektyvnoho rozvytku orhanizatsii. *Naukovi pratsi Kirovohradskoho natsionalnoho tekhnichnoho universytetu – Scientific works of the Kirovohrad National Technical University*, 24, 88–94 [in Ukrainian].
38. Joshua, D. (2005). Rosenberg. Interpersonal dynamics: Helping Lawyers Learn the Skills, and the Importance of Human Relationship in the Practice of law. *University of Miami Law Review*, 58, 1225–1273.

Kutsepal Svitlana Viktorivna, Doctor of Philosophical Sciences, Professor, Professor of the Department of Theoretical and Legal Disciplines of the Poltava Law Institute of the Yaroslav Mudryi National Law University, Poltava, Ukraine

Liubchenko Marianna Ivanivna, PhD in Law, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Theoretical and Legal Disciplines of the Poltava Law Institute of the Yaroslav Mudryi National Law University, Poltava, Ukraine

BASIC COMPETENCIES OF A SUCCESSFUL PERSON IN THE XXI CENTURY

The article explores the essence and specificity of critical thinking and emotional intelligence as basic competencies of a successful person in the 21st century. The thesis is argued for the significant increase in the role of critical thinking as a tool of education and a means to counter manipulative influences and technologies, taking into account all the features and nuances of the context and leading to effective decision-making in problematic situations, thus resolving informational uncertainty. The role of emotional intelligence is revealed as a set of mental skills for understanding one's own emotions and the emotions of others as well as using this information to achieve goals in various areas of life.

Keywords: *person, information, competence, critical thinking, soft skills, emotional intelligence.*

